

KUR'ÂN ÂYETLERİNDE
ÇELİŞKİ GÖRÜNÜMÜ VEREN
SEBEPLER VE GİDERİLMESİ

Muhammed AYDIN*

Konuya tarihi açıdan bir bakış:

Eski ve yeni Kur'ân âlimleri, Kur'ân'da çelişki görünümü veren sebepleri tespit etmişler ve bu sebeplerin ışığında çelişki görünümü veren bu âyetleri izah etmeye çalışmışlardır. Zira birçok kimse çelişki¹ görünümü veren âyetlerin anlamlarını karıştırmışlar ve hatalı yorumlara gitmişlerdir. Âlimler bu konu üzerinde detaylı bir şekilde durmuşlar ve bu çelişkinin bizatihi Kur'ân'ın kendisinden değil, bilakis çeşitli sebeplerden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kur'ân'da ihtilaf ve çelişki denilince bilinmesi gereken, âyetler arasında çelişki ve birbirine zıd manalar olduğu vehmine kapılmaktır.² Âyetler arasında çelişki ve birbirine zıd manalar olduğu vehmi çok eski zamanlara, hatta sahabe dönemine dayanmaktadır.

Kur'ân'ın belki de en belirgin i'câz yönlerinden birisi kendisinde her hangi bir ihtilâf veya çelişkinin olmadığıdır. Nitekim Allah (c.c) Nisâ sûresinin 82. âyet-i kerîmesinde "*Hâlâ Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok ihtilâf bulurlardı.*" buyurmaktadır.

* SAÜ. İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr.

1 Bu çalışmamızda tenakuz, ihtilaf ve çelişki kelimelerini çok kullanacağız. Manaları birbirine yakın olmasından bazen birisini kullanıp diğerlerini kullanmayacağız. Bazen de konunun akışı içinde aynı kelimeler yerine göre ardı sıra kullanılabilir.

2 Zerkeşî, el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân, II, 46; Suyûtî, el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân, III, 79.

Zerkeşî (ö. 794/1391)'nin naklettiğine göre Gazalî (ö. 505/1111)'ye bu âyetin mânası sorulmuş, o da buna şöyle cevap vermiştir: "İhtilâflı olan, birden çok mânaya gelen müsterek lâfızdır. Âyette murad edilen, insanların Kur'ân hakkında ihtilâfâ düşmeyecekleri değil, Kur'ân'ın bizatihi kendisinde ihtilâf olmayacağıdır."³

Yine Zerkeşî, Ebû Bekir es-Sayrafi (ö. 330/941)'nin şöyle dediğini nakleder:

"İhtilaf ve çelişki şu demektir: Bir söz, herhangi bir şekilde taşıdığı manalardan birine izafe edilebiliyorsa, izafe edilen bu mânada çelişki yoktur, çelişki sadece bütün yönleriyle birbirine zıd konumda olan lâfızlardadır. Kur'ân ve sünnette bu tür tenakuz ve çelişki asla mevcut değildir."⁴

Suyûtî (ö. 911/1505) de *el-İtkan*'ında Kirmânî (ö. 505/1111)'nin şöyle dediğini nakleder:

"İhtilaf iki çeşittir. Birisi çelişki ve tenakuz şeklindeki ihtilâftır. Bu da iki şeyden birinin diğerine ters düşmesidir ki böyle bir ihtilâfın Kur'ân'da varlığı söz konusu değildir. Diğeri de gerekli olan ihtilâftır ki bu, her iki taraf için uygunluk arz eder. Bu ise âyet ve sûrelerin miktarı, nâsîh ve mensûh açısından hükümlerin farklılaşması, emir-nehîy, vaad ve vâid gibi konulardaki ihtilâflar gibidir."⁵

Biz bu kısa çalışmamızda müfessirlerin tefsirlerinde ele aldıkları âyetlerden bazılarını inceleyeceğiz. İnceleyeceğimiz âyetleri, Kur'ân ve sünnet ışığında ve yeri geldikçe de âlimlerin görüşlerinden istifade ederek anlaşılır bir üslûpla, yorumlamaya çalışarak bu ilmin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaya çalışacağız.

Kur'ân-ı Kerim'de, çelişkili görünüm arzeden âyetlerle ilgili değerlendirmeler, Ulûmu'l-Kur'ân kitaplarında *مَوْهَمُ الاختلاف والتناقض في القرآن الكريم* v.b başlıklar⁶ altında incelenmekte ve bu konu, Lâfzî Müteşâbih, Mekkî-Medenî, Muhkem-Müteşâbih ilimleri gibi Kur'ân'ın iyi anlaşılmasına hizmet eden Kur'ân ilimlerinden bir ilim kabul edilmektedir.

Zerkeşî, bu ilmi, *el-Burhan* adlı kitabında, ele aldığı Kur'ân ilimlerinin 35. sırasına yerleştirmiştir. Suyûtî de *el-İtkan* adlı eserinde, 80 ana başlık altında incelediği Kur'ân ilimlerinin 48. sırasını bu ilme tahsis etmiştir.⁷

Konunun mahiyetini göstermesi açısından şu örneği zikrederim:

Zerkeşî ve Suyûtî'nin Hattabî (ö. 388/998)'den naklettiğine göre: Adamın birisi,

3 Zerkeşî, a.g.e, II, 46.

4 Zerkeşî, a.g.e, II, 53.

5 Suyûtî, a.g.e, III, 89.

6 Konu, Zerkeşî'nin *el-Burhan* adlı eserinde (II, 45) *(مَعْرِفَةُ مَوْهَمِ الْمُخْتَلَفِ)* başlığı altında, Suyûtî'nin *el-İtkan* adlı eserinde (III, 79) ise *(مَوْهَمُ الاختلاف والتناقض)* başlığı altında ele alınmıştır.

7 Zerkeşî, a.g.e, II,45; Suyûtî, a.g.e, III, 79.

(لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ) "Hayır, and içerim bu şehre.."8 âyet-i kerîmesinde geçen (لَا) harfinin nâfiye/olumsuz edatı olduğundan dolayı mânanın "Hayır, and içmem bu şehre.." olduğunu düşünerek, ulemâdan birine:

Allah Teâlâ'nın, adı geçen beldeye yemin etmediğini bildirdiği halde (وَهَذَا الْبَلَدِ) "Bu emin beldeye andolsun ki."9 âyet-i kerîmesinde ise, yemin ettiğini bildirmektedir. Sizce hangisi doğrudur? diye sorar.

Âlim de önce sorunu cevaplayıp sonra mı cezanı vereyim, yoksa önce cezalandırıp sonra mı cevaplayayım deyince, soru sahibi, önce cezalandırın sonra cevaplandırın şeklinde mukabelede bulunur.

Bunun üzerine âlim şöyle der:

"Şurasını iyi bil ki; Allah'ın kitabı olan bu Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber (s.a.v)'e, sahabenin gözü önünde ve Kur'ân'a leke sürmek için her vesilede fırsat kullayan insanlar arasında nâzil olmuştur.

Onlar bu âyetlerde bir tenakuz bulmuş olsalardı, hiç durmaz hemen tenkide kalkışarlardı. Fakat onlar Kur'ân'da böyle bir çelişki ve uyumsuzluğun olmadığını bilirken, sen bir müslüman olarak bu durumu bilemedin ve onların kavradıklarını kavrayamadın. Onların şüpheye düşmedikleri bir konuda sen şüpheye düştün".10

Bu örneklemeden de anlaşıldığı gibi, Kur'ân metninde çelişki bulunduğu tarzındaki ithamların aslında zihinsel kurgulardan ibaret olduğu, bundan öte bir anlam taşımadığı anlaşılır.

Bu ilim, insanlara önce rivâyet yoluyla daha sonra da te'lif edilen eserler vasıtasıyla sunulmuştur. Ancak tedvin döneminde, öncelikle hadis ve tefsir kitaplarında dağınık olarak, sonra Ulûmu'l-Kur'ân kitaplarında ayrı bir bölüm altında, daha sonra da müstakil kitaplar halinde, te'lif konu olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in usûlünü koyduğu bu ilim, önce O'nun "(Allah'ım! Te'vili ona öğret)"11 duasına mazhar olan Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) tarafından, temellendirilerek inşa edilmiştir.

Sonra bu konuyu Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) ele almıştır. Daha sonra konuyla ilgili olarak, pek çok eser yazılmış olup bunların bir kısmını, müellifleriyle birlikte zikrelelim:

1. Kutrup, Muhammed b. Müstenîr (ö. 206/821), *er-Red ale'l -Mülhidîne fi Teşabühi'l-Kur'ân*.12

8 Beled, 90/1.

9 Tîn, 95/3.

10 Zerkeşi, a.g.e, II, 46; Suyûtî, a.g.e, III, 88.

11 Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 2274. İhyau't Türas, Beyrut, t.s.

2. Ahmet b. Hanbel (ö.241/855), *er-Redd ale'z-Zenadika ve'l-Cehmiyye*.¹³
3. İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim (ö. 276/889), *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*.¹⁴
4. el-Malatî, Muhammed b. Ahmed (ö. 377/987), *et-Tenbih ver-Red alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bid'a*.¹⁵

5. Kadî Abdülcebbar el-Hemedanî (ö. 415/1024), *Tenzihü'l-Kur'ân ani'l-Metâin*.¹⁶

6. İzzüddin Abdülaziz b. Abdüsselam (ö. 660/1261), *Fevaidü Müşkili'l-Kur'ân*.¹⁷

7. Şankâtî, Muhammed Emin (ö. 1393/1973), *Adwau'l-Beyan*¹⁸ isimli meşhur tefsirinin onuncu cildi. Daha sonra bu kısım, *De'fu İhâmi'l-İttirâb an Âyâtü'l-Kitab* adında müstakil olarak basılmıştır.¹⁹

Bu girişten sonra şimdi de yukarıda ismini zikrettiğimiz **مُوهِمُ الْاِخْتِلَافِ وَالتَّنَاقُضِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ** ilminin tanımını yapalım:

Kur'ân'da Çelişki Görünümündeki Âyetler İlmi

I. Tanımı:

Baştan belirtmeliyiz ki, bu başlık altındaki ilim, sözü mecaz olarak söyleme babındandır. Çünkü ihtilâf ve çelişki görünümündeki âyetlerle ilgili asıl vehmin kaynağı insandır. Böyle bir vehmin kaynağında Kur'ân yoktur. Bilâkis bu vehmin altında iyi düşünmemek, yetersiz ilim veya kötü niyet yatmaktadır. Nitekim Allah Hûd sûresinin 1. âyet-i kerîmesinde: "...*(Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.*" buyurmaktadır. Dolayısıyla bahsi geçen "ihtilâf ve çelişki görünümü", Kur'ân'daki bazı âyetler hakkında olması açısından geniş anlamda kullanılmıştır. Yoksa belirttiğimiz gibi Kur'ân'da bir çelişkinin veya bir ihtilâfın bulunması söz konusu değildir.

İleride ele alacağımız "*Kur'ân Âyetlerinde Çelişki Görünümü Veren Sebepler*"de bunun gibidir. Çünkü bu sebepler, ancak meseleye vakıf olamayanlar için çelişki görünümü oluşturabilir.

12 el-Kafatî, *İnbahu'r-Ru'at*, III, 219.

13 thk. Muhammed Raşit, el-Matbaa es-Selefiye, Kahire, 1973.

14 thk. Seyyit Ahmet Sakr, Daru't Türaş, Kahire, 1973.

15 thk. Zahid Kevseri, Mektebetü'l Müsenna, Bağdat, t.s.

16 thk. Adnan Zerzûr, Daru'n-Nahda, Beyrût t.s.

17 thk. Seyyit Rıdvân en-Nedvî, Daru's Şurûk, Cidde, 1983.

18 er-Riasetü'l-Amme, Riyad, 1983.

19 Mektebetü İbni Teymiye, Kahire, ts.

Bu ve benzer âyetlerin Kur'ân'da bulunuşunun başka bir hikmeti vardır. O da imtihandır. Allah Teâlâ bu âyetler sayesinde âlimi cahilden, mü'mini şüpheciden, tefekkür edeni etmeyenden ayırdeder. "...Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir..."²⁰

a. Lûgat anlamı

Bu ilmin kimliğini ortaya koyan *مُوهِمِ الْاِخْتِلَافِ وَالتَّنَاقُضِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ* başlığında üç kelime ön plâna çıkmaktadır. Dolayısıyla bu ilmin genel tanımını yapmadan önce, içinde barındırdığı bu kelimelerin lûgat manalarını öğrenmeye çalışalım:

1. *مُوهِم* : *Mûhim* kelimesi, *إِيْهَامٌ* "İhâm" lâfzundan türeyen *أَوْهَمَ* fiilinin ism-i fâilidir. Kalbin, kastedilmeyen manaya gitmesine sebebiyet veren yersiz, yanlış ve asılsız düşüncelere denir.²¹

2. *الاختلاف* : *İhtilâf* lâfzı, sülâsî (üç harfli) olan *خَلَفَ* 'nin üzerine iki harfin ilâve edilmesiyle *humâsî* (beş harfli) kılınmış *اِخْتَلَفَ* fiilinin masdarıdır. Bu kelime, zıtlık, ayrılık, anlaşmazlık ve uyumsuzluk manalarına gelir.²²

3. *التناقض* : *Tenakuz* kelimesi ise, sülâsî olan *تَقَضَّى* fiiline iki harf ilâve ile *humâsî* kılınmış *تَنَاقُضَ* fiilinin masdarıdır. Çok kere iki şeyin birbirine karşıt olması, bazen de kişinin bir sözünün ötekine uymaması veya sözü ile yaptığı fiilin birbirine ters düşmesi manalarına gelir.²³

b. İstilah anlamı

Zâhirlerindeki görünüşlerinden dolayı, aralarında tenakuz, çelişki ve ihtilâf olduğu vehmedilen âyetleri inceleyen, bu âyetler arasında, hakikatte çelişki, ihtilâf ve tenakuzun olmadığını çeşitli yollarla izah eden, müstakil bir ilimdir.²⁴

2. Konusu

İlmî dirâyete haiz olmayanların, ilk bakışta zâhirlerinden dolayı aralarında çelişkinin bulunduğunu vehmettikleri âyetleri ele alır. Sonra da bu âyetler arasında, hakikatte ihtilâfin olmadığını izah eder.

3. Önemi ve Faydası

Bu ilim, Kur'ân ilimleri arasında konusu itibarıyla büyük bir önem arz etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'i çelişkilerle dolu bir kitap sûretinde göstererek onun, Allah

20 Bakara, 2/26

21 İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, II, 643 (مُوهِم) mad.

22 İbn Manzûr, a.g.e, IX, 85 (اِخْتَلَفَ) mad.

23 İbn Manzûr, a.g.e, VII,242 (تَنَاقُضَ) mad.

24 Şimâli, Yasir, *Mûhimu'l İhtilâf*, s. 46.

Teâlâ'nın kelâmı olmadığını vehmettirmeye çalışan Kur'ân ve İslâm karşıtlarının kötü emellerini boşa çıkarmada, önemli bir rol oynar. Bundan dolayı, başta sahabe olmak üzere, bütün Kur'ân ehlinin özel ilgisine mazhar olmuştur. Bununla birlikte insanlara bir çok faydası da vardır. Bunların en önemlilerini şöylece sıralayabiliriz:

a. Bu ilim, Kur'ân'ın, Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğuna iman etme nimetine sahip olmayanlara, bu nimete ulaşmaları için yardımcı olur. Ulaşmış olan mü'minlerin de, Rablerinin Kitabına imanlarını kuvvetlendirir.

b. Kur'ân'da çelişki ve ihtilaf iddiaları karşısında, müslümanlara duyarlılık kazandırır.

c. Bu ilim sayesinde Kur'ân'da bir çelişki olmadığını ortaya çıkmasıyla dolaylı olarak Kur'ân'ın tebliğcisi olan Hz. Peygamber (s.a.v)'in hak peygamber olduğu da edilmiş olur. Zira Kur'ân'ın tebliğcisi Hz. Muhammed (s.a.v)'dir.

Kur'ân Âyetlerinde Çelişki Görüntümü Veren Sebepler

Yukarıda belirttiğimiz gibi Kur'ân'da, gerçek manada çelişki yoktur. Zerkeşî, Ebû İshak el-İsferayenî (ö. 418/1027)'nin şöyle dediğini nakleder:

"Âyetler arasında çelişki görüldüğünde, tertip ve cem'inde imkânsızlık ortaya çıktığında takip edilecek yol; âyetlerin iniş zamanlarına bakmaktır. Sonradan nâzil olan âyetler, önceden nâzil olanlara tercîh edilir ki buna nesih denir. Şayet hangi âyetin önce, hangisinin sonra nâzil olduğu bilinmez ve icma da bu iki âyetten biriyle amel etmeyi gerektiyor ise, ameli üzerinde icma edilen âyetin, nâsîh olduğu bilinir. Kur'ân-ı Kerîm'de birbirine zıd görünen iki âyetin konumu bu iki tablonun dışına çıkmaz."²⁵

Tabii ki burada neshin, eski âlimlerin kullandığı biçimde, hem takyid hem de tahsis mânalarını da içerecek şekilde geniş perspektifte değerlendirildiği kanaatindeyiz.

Şimdi de, Kur'ân'da çelişki olduğunu vehmettiren sebeplerden tespit edebildiklerimizi örneklerle belirtmeye çalışalım:

1. Âyette konu edinilen nesnenin, muhtelif nevi ve safhalara sahip oluşu:

Meselâ, Âdem (a.s)'in yaratılışı ile ilgili olarak bir defa (مِنْ تُرَابٍ) "*Topraktan*" (Al-i İmrân, 3/59) şeklinde, bir defa (مِنْ حَمًا مَسْنُونٍ) "*şekillenmiş bir balçıktan*" (Hicr, 15/26, 28, 33) şeklinde, bir defa (مِنْ طِينٍ لَازِبٍ) "*Yapışkan bir çamurdan*" (Sâffât, 37/11) şeklinde, başka bir defa da (مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ) "*Kiremit gibi pişmiş çamurdan*" (Rahman 55/14) şeklinde farklı ifadeler gelmiştir.

25 Zerkeşî, a.g.e, II, 48; Suyûtî, a.g.e, III, 89.

Bunlar, muhtelif lâfızlardır, her birinin durumlarına göre farklı manaları vardır. "Sâlsâl" kelimesi, "hame" kelimesinden, "hame" kelimesi de "türab" kelimesinden farklı manadadır. Ancak bunların madde olarak aslı topraktır. Bu değişik hallerden herbiri tedrici olarak topraktan meydana gelmiştir. Böylece farklı merhalelerden bahseden bu kelimeler arasında bir çelişki olmadığı anlaşılmış olur.²⁶

Hız. Mûsa (a.s)'ın asâsından söz edilirken bir âyette de (فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ) "Bunun üzerine Mûsa asâsını yere attı. O hemen apaçık bir ejderha oluverdi!" (A'raf, 7/107, Şuarâ, 26/32) buyrulurken, Kasas sûresindeki 31. âyet-i kerîmede (فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌ...) "Musa (attığı) asâyı küçük bir yılan gibi deprenilir görünce ..." buyrulmaktadır.

"عَبَانٌ" Caan kelimesi yılanın küçüğüne, الثُعْبَانُ "Su'ban" kelimesi ise yılanın büyüğüne verilen addır. Şöyle ki, asâ; şekil itibariyle büyük bir yılan görünümündedir. Kıvılcığı, hareketleri ve süratli yol alışı bakımından, aynen küçük yılanın hareketleri ve yol alışı gibidir.²⁷

2. Konu değişikliği:

İhtilâf, konu değişikliğinden ileri gelebilir. Örneğin; Yüce Allah Sâffât sûresinin 24. âyet-i kerîmesinde (وَقَفُوهُمْ إِنَّهُمْ مُسْتَوَلُونَ) "Tutuklayın onları, çünkü onlar sorguya çekilecekler!" Burada kâfirlerin yaptıklarından sorguya çekilecekleri haber verilmektedir. Yine A'raf sûresinin 6. âyet-i kerîmesinde hem peygamberlere hem de ümmetlerine soru sorulacağı şöyle bildirilmektedir: (فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ) "Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri sorguya çekeceğimize gibî, gönderilen peygamberlere de mutlaka soracağız."

Bu iki âyette kıyamet gününde sorma işleminin olacağı bildirilirken, Rahman sûresinin 39. âyet-i kerîmesinde (فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌ) "İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz." buyrulmaktadır. Bu da zâhirdé bir çelişki durumu arz etmektedir.

Burada Zerkeşî'nin naklettiğine göre Huleymî (ö. 403/1012), zâhirî çelişkinin giderilmesi için cem' ve tevfiik metodunu kullanarak şöyle der: Sâffât sûresinin âyeti tevhid ve peygamberlerin tasdiki ile ilgili soruya, A'raf sûresinin âyeti ise, peygamberliğin tasdikinden sonra, dinin gerekli usûl ve furuûna ait sorulara hamledilir.

Diğer âlimler ise buradaki ihtilafı, mekân ihtilafına hamletmektedir. Zira kıyamette bir çok mevki bulunmaktadır. Bir yerde insanlar sorguya çekilir ve hesaba

26 Zerkeşî, a.g.e, II, 54; Suyûtî, a.g.e, III, 84; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 180.

27 Zerkeşî, a.g.e, II, 45.

tutulurken, diğerk bir yerde kendilerine merhamet edilenler sorguya çekilmezler. Bazı yerde de insanlar sorguya tabi tutularak yaptıklarından dolayı kınanır ve azarlanırlar ki bunlar kâfirdirler. Diğerk başka bir yerde de mü'minler vardır ki onlar kınanmazlar.²⁸

3. Aynı konudaki iki âyetten bir tanesinin; genel mana ifade eden lâfızlarla, diğerkinin; husûsi mana ifade eden lâfızlarla gelmesi. (Hâss ve Âmm):

Örneğın, Allah Teâlâ Bakara sûresinin 228. âyet-i kerîmesinde

(وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ...) "Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler..." buyurmaktadır.

Bu âyet, gebe ve gebe olmayan, duhûl vaki olmuş veya duhûl vaki olmamış her kadın hakkında genel bir hüküm içermektedir. Bu âyet, Yüce Allah'ın şu âyetleriyle tahsis edilmiştir:

a. Kocalarıyla ilişkisi kesilen boşanmış gebe kadınların iddeti (bekleme süresi) hakkında Yüce Allah Talak sûresinin 4. âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmaktadır: (...وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ...) "Gebe olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıdır."

b. Kocalarıyla cinsi ilişki kurmadan boşanmış kadınların iddeti hakkında ise Yüce Allah Ahzab sûresinin 49. âyet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ لَمْ تَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا...)

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da, henüz zifâfa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet süresince bekletme hakkınız yoktur." ²⁹

Görüldüğü gibi son iki âyet, Bakara sûresindeki genel mâna ifade eden âyeti tahsis etmiştir.

4. Aynı lâfızlarla gelen, âyetteki iki kuraâtın³⁰, irab açısından ayrı olarak gelmesi.

Örneğın Allah Teâlâ Mâide sûresinin 6. âyet-i kerîmesinde: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ

لِى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ...)

"Ey iman edenler! Namaz kılmak istediğinizde yüzlerinizi, dirseklerle kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın..." buyurmaktadır.

28 Zerkeşî, a.g.e, II, 55.

29 Menna' Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l Kur'ân*, s. 223.

30 Çünkü iki kuraâten bir tanesi, ya diğerkini tamamlar veya tefsir eder. Ya da diğerkinin ifade etmediği yeni bir hükümü ortaya koyar.

Bu âyet-i kerimede ki (أَرْجُلُكُمْ) kelimesini, Nafi', İbni Âmir, Hafis'in rivâyet-i kerîmesinde Âsım, Kisaî, Yakup "lâm" harfinin fethasıyle, İbni Kesîr, Hamza, Ebû Amr, Şu'be b. Âsım ise, bu harfi kesreyle okuduğundan, bazı kimseler, iki âyet konumundaki bu iki kıraât arasında, bir çelişkinin olduğu vehminde bulunmuşlardır.³¹

Öncelikle, bu vehmi gerektiren bir nedenin olmadığını ortaya koyabilmemiz için ilk olarak iki kıraât arasındaki zâhirî çelişkinin varlık sebeplerini, sonra da zâhirî çelişki görünümünü veren bu sebeplerin, izalesinin nasıl olacağını göstermemiz gerekmektedir. Çünkü böyle bir vehim ancak zâhirî çelişkidenden kaynaklanmış olabilir.

Yukarıdaki iki kıraât arasında, irab açısından farklılık vardır. Bu farklılık da gerçekte çelişkiye sebep değildir. Zira, irab açısından farklılığın çelişkiye sebebiyet vermesi için, sebebinin ve müsebbebinin veya her ikisinin de aynı olması lâzımdır. Burada ise; sebep de müsebbep de aynı değildir.

Zira, (أَرْجُلُكُمْ) kelimesinin irabının değişik olmasının sebebi, kelimenin bir kıraâtte yıkanan uzuvlara, yani mansub olan (وَجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ) kelimelerine, diğer kıraâtte ise; mesholunan uzva, yani mecrûr olan (بِرُءُوسِكُمْ) kelimesine atfolunmasıdır.

(أَرْجُلُكُمْ) kelimesini mansub olarak okuyanların kıraâtinde, mest giymeyen kimsenin abdestinin şekli ve hükmü beyan edilmektedir.

Bu kelimeyi "lâm" harfinin kesresiyle okuyanların kıraâtinde ise; mest giyen kimsenin abdestinin şeklini ve hükmünü beyan etmektir.

Hüküm açısından da baktığımızda burada farklılığın bulunması hakikatte bir çelişki sebebi olarak gözükmemektedir.

Zira, (أَرْجُلُكُمْ) kelimesini mansub olarak okuyanların kıraâtî, mest giymeyenlerin abdest alırken, ayaklarını yıkamalarının farz olduğunu beyan ederken, bu kelimeyi "lâm" harfinin kesresiyle okuyanların kıraâtî; mest giyenin, yolcu olsun mukîm olsun mest üzerine meshedebileceğini beyan etmiştir.

Yani kıraâtlardan birisi, mest giymeyenin ayağını yıkaması gerekir derken diğeri, yıkamaması gerekir dememiştir. Veya birisi, mest giyen kimse mukîm olsun seferi olsun ayağını meshedebilir derken, diğeri edemez, dememiştir ki çelişki söz konusu olsun.

Burada çelişkiyi ortadan kaldıracak başka bir sebep daha vardır. O da konu değişikliğidir. Zira, kıraâtların bir tanesinde, mest giymeyenin abdesti konu edilirken, diğesinde mest giyenlerin abdesti konu edilmiştir.³²

31 Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraâtî'l-Asr*, II, 254; el-Kaysî, *el-Keşf an Vücûhi'l-Kıraâtî's-Seb'*, I, 405; Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 91.

32 Zerkeşî, a.g.e, II, 52; Suyûtî, a.g.e, III, 89.

Böylece biz, burada zâhirî çelişkinin giderilmesi için cem' ve tevfiik metodunu kullanmış olduk. Çünkü mütevâtir kraâtler arasında, tercih yapılamaz.

5. Aynı lâfızlarla gelen iki âyetten bir tanesinde; hakikî mananın, diğerinde ise; mecazî mananın murad edilmesi ihtilâf sebebidir. Bazen de tek bir âyette hem hakikat hem de mecazın bulunması ihtilâf ve çelişki sebebi olabilir.

Örneğin Allah Teâlâ, Hac sûresinin 2. âyet-i kerîmesinde: (وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ) "İnsanları sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değildirler.." buyurmaktadır. Âyetin birinci kısmındaki sarhoşluk, kıyametin kopuşunda ortaya çıkan korkudan meydana gelen mecazî sarhoşluktur. Âyetin ikinci kısmındaki sarhoşluk ise hakiki sarhoşluktur. Âyet birinci durumu ispat ederken ikinci durumdaki hakiki sarhoşluğun olmayacağını haber vermektedir.³³ Dolayısıyla burada çelişki ve tenakuzun varlığı söz konusu edilemez.

6. Aynı konuyu ve hükmü beyan için gelen, iki veya birkaç âyetten bir tanesinin; mutlak (kayıtsız), diğeri veya diğerlerinin; mukayyed (kayıtlı) olarak gelmesi.

Örneğin Allah Teâlâ Nisâ sûresinin 93. âyet-i kerîmesinde (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا) "Kim bir mü'mini فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَعَضَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَةُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا) kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır." buyurmuştur.

Furkan sûresinin 68 - 70. âyetlerinde tevbe edenler hakkında (وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا. يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا. إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا) "Yine onlar ki, Allah ile beraber (edindikleri) başka bir ilaha yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı nefsi haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nun cezasını) bulur. Kıyamet Günü de azabı kat kat arttırılır ve onda (azapta) hakir olarak ebedî kalır. Ancak tevbe eden ve iman edip salih amel işleyen kimse müstesnadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir." buyurmaktadır.

Yine aynı şekilde Zümer sûresinin 53. âyet-i kerîmesinde (قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)

33 Zerkeşî, a.g.e, II, 60; Suyûtî, a.g.e, III, 86.

"(Ey Resûlüm! tarafımdan kavmine) de ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir." buyururken, Nisâ sûresinin 48. âyet-i kerîmesinde (...إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ...)

"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (günahları), dilediği kimse için bağışlar..." buyurmaktadır.

Bu âyetlere bakıldığında, birinci âyetten; bir mü'mini kasden öldürenin cezasının, ebediyen kalacağı cehenneme girmek, Allah'ın gazabı ve lânetine uğramak olduğu anlaşılırken, diğer âyetlerden; tevbe edip salih amel işleyenlerin bu hükümden müstesna oldukları anlaşılmaktadır.

Bu âyetler arasındaki çelişkili görünümün sebebi, bir kısmının mutlak, diğer bir kısmının da mukayyed olduğunun idrak edilmemesidir.

Yukarıdaki âyetleri ve benzerlerini doğru kavramak için, şu hakikatleri iyi bilmek gerekmektedir:

a) Eğer mü'min bir kimse, farziyetini inkâr etmediği halde, tembellik v.b sebeplerden dolayı, farz olan şeyleri terk ederse, büyük günah işlemiş olur. Kâfir olmaz. Yani o kimse fasıktır. Ama kâfir değildir. Aynı minval üzere; eğer mü'min bir kimse, haramlığını inkâr etmediği halde, haram şeyleri irtikâp ederse, günahkârdır, kâfir değildir. Yani fasıktır, kâfir değildir.

b) Allah Teâlâ, dünyada şirk dahil bütün günahları affeder. Yeter ki kul, samimi bir tevbe ile tevbe etmiş olsun.

c) Allah Teâlâ, ahirette şirkin dışındaki bütün günahları bağışlar. Dilerse cehenneme sokmadan bağışlar, dilerse cehenneme soktukten sonra bağışlar. Bu, O'nun vaadinin hak olduğu gerçeğiyle çelişmez. Çünkü, suçluyu affetmek üstünlüğün bir gereğidir.

Bu esasların ışığı altında; birinci âyeti, ya ikinci âyete hamlederek takyid ederiz. Veya birinci âyet, "Müslümanların kanını dökmek haram değil, bilâkis helâldir." diyerek bir müslümanı kasden öldüren kimsenin, cezasını beyan için gelmiştir, deriz.

Üçüncü âyeti, yani (...إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا...) âyetini, ya dördüncü âyete hamledip takyid ederiz³⁴ veya üçüncü âyetin, dünyadaki bağışlamadan, dördüncü âyetin ise, ahiretteki bağışlamadan bahsettiğini, yani yer ve zamanlarının değişik olduğunu söyleriz. Bu ikinci yorum birinci yorumdan daha kuvvetlidir.³⁵

34 Tabii ki bu durum, birinci âyetin ikinci âyet gibi, ahiretten bahsettiğini kabul edersek, söz konusudur.

35 Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 245; Kurtubî, a.g.e, V, 333; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azim*, I, 814; Alûsî, *Râhu'l-Meânî*, XX, 96; Şankîti, *Def'u İhâmi'l-İttirab*, s. 87.

Aşağıdaki noktaları da âyetler arasında ihtilâf ve çelişki vehmini ortaya çıkaran sebepler arasında zikredebiliriz:

1. Aynı konudaki iki âyetten bir tanesinin; tafsilatı esas alarak, diğerinin; özeti esas alarak gelmesi. (İ'câz ve İtnap).
2. Aynı konudaki iki âyetin, aynı yerlerden bahsederek gelmesi.
3. Aynı konudaki iki âyetten bir tanesinin; mücmel (kapalı) diğerinin; mübeyyen (açıklanmış) olarak gelmesi.
4. Cehalet; yani Arap lûgatını ve belâgatını (hakikatini, mecazını v.s), mantık ilmini ve tenakuz sebeplerini bilmemek. Buradaki cehalet mefhumuna, Allah ve Resûlünü tanıyıp takdir etmemek de girer.

Burada zikredilen sebeplerin hepsi, aynı derecede değildir. Son olarak zikrettiğimiz sebep, sebeplerin sebebi konumundadır. Çünkü diğer sebeplerin vücut bulması, bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.

Bunlar öyle sebeplerdir ki, idrak olunmaları, sebep oldukları şeylerin izalesini gerektirir. Her şey misâllerle daha iyi anlaşılacağı için, bir kaç örnek daha vermeye çalışalım:

1. Örnek:

Allah Teâlâ kıyamet gününde bütün insanları bir araya toplayacak ve insanların huzurunda, kendisine ortak koşanları kınamak ve azarlamak için:

(...أَيْنَ شَرَكَاؤُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُزْعَمُونَ) "...Nerede boş yere davasını güttüğünüz ortaklarınız?..."³⁶ diyecektir. Allah'a ortak koşanlar da, çare olarak, ömür boyu sürdürdükleri şirklerinden ve küfürlerinden uzaklaşmaya çalışacaklardır.

Ne yapacaklarını şaşırarak ve son derece çaresizlik içinde kaldıkları için yalan söylemeye teşebbüs edeceklerdir. Hatta yemin ederek Allah'a ortak koşmadıklarını söyleyeceklerdir. Nitekim Yüce Allah, onların bu durumlarını En'am sûresinin 23. âyet-i kerîmesinde şöyle haber vermektedir:

(كُلَّمَا مَشْرَكِينَ
كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ فَتَنَّهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ)

"Sonra onların tek mazeretleri, 'Rabbimiz Allah hakkı için, vallahi biz ortak koşanlar olmadık!' demekten başka bir şey olmadı."

Durumları burada böyle bildirilirken, başka bir âyette de onların bir şey gizlemeye güçleri yetmeyeceği haber verilmektedir. Nitekim Yüce Allah, onlar hakkında Nisâ sûresinin 42. âyet-i kerîmesinde (وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا) "...Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler." buyurmaktadır.

36 En'am, 6/22.

En'âm sûresindeki âyet, müşriklerin dünyadaki şirklerini gizlediklerini ortaya koyarken Nisâ sûresindeki âyet de hiçbir şeyi gizleyemeyeceklerini bildirmektedir. Bu da âyetler arasında bir ihtilaf ve çelişki vehmini vermektedir.

Zerkeşî böyle bir vehmi ortadan kaldırmak için şu iki cevabı zikretmiştir:

a. Kıyametin çeşitli durakları ve sahneleri vardır. Bunların bazısında müşriklerden yalan vuku bulacağı gibi bazısında da yalan vuku bulmayacaktır.

b. Yalan sadece sözlerinde olacak, organları ise Allah'ın emriyle doğruları ortaya koyacaktır.³⁷

İnsanlardan biri İbn Abbas (r.a.)'a gelerek kendisine ihtilafı gibi görünen bazı âyetlerle karşılaştığını söyler. O sahabî'nin ihtilafı gördüğü âyetler arasında bizim burada ele aldığımız âyet de vardı. İbn Abbas (r.a) konuyla ilgili şu cevabı verir:

(ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَنَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) âyetinde sözü edilen müşrikler, kıyamet gününde şirk dışındaki günahların bağışlandığını, Allah katında şirkin büyük bir günah olduğunu gördüklerinde, kendilerinin de bağışlanmasını dileyerek şirk üzere olduklarını inkâr ederler ve Ey Rabbimiz, yemin ederiz ki biz şirk koşanlardan değildik, derler.

Bunun üzerine Allah Teâlâ ağızlarını mühürler, elleri ve ayakları, yaptıkları bütün işleri itiraf etmek zorunda kalır. İşte o anda küfre saplanıp Resûle karşı gelenler, yerin dibine geçmeyi isterler ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler."³⁸

2. Örnek:

Allah Teâlâ Bakara sûresinin 2. âyet-i kerîmesinde (ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) *"Bu Kitap (Kur'an); O'nda asla şüphe yoktur. Müttakiler için bir yol göstericidir."* buyururken aynı sûrenin 185. âyet-i kerîmesinde (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ) *"Ramazan ayı kî, insanlara yol gösterici, doğrunun ve hâk ile batılı ayırt eden hükümlerin açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır."* buyurmaktadır.

Bu iki âyete bakıldığında, ikisi arasında çelişkinin olduğu zannedilebilir. Çünkü birincisi; Kur'an'ın müttakiler için hidâyet kaynağı olduğunu haber verirken, diğeri ise; insanların hepsi için hidâyet kaynağı olduğunu haber vermiştir.

37 Zerkeşî, a.g.e, II, 56.

38 Suyûtî, a.g.e, III, 80. 39 Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, I, 24; Kurtubî, a.g.e, VI, 91; İbn Kesîr, a.g.e, I, 63; Alûsî, a.g.e, IV, 260; Şankatî, *Adwau'l-Beyan*, X, 7-8.

Burada da konu farklı olduğu için bir çelişkinin söz konusu olmaması gerekmektedir. Zira, konu açısından farklılığın çelişkiye sebebiyet vermesi için, bir konuda ispat edilenin, diğer konuda ispat edilmemesi gerekir. Burada ise, böyle bir durum söz konusu değildir. Bilâkis, konuların farklı olmasında, çelişkinin olmadığına delil vardır. Birinci âyette; müttakîlere nisbetle Kur'ân'ın, hidâyet ediciliğinden bahsedilirken, diğer âyette; insanların tamamı için, hidâyet ediciliğinden bahsedilmiştir.

Burada mücmel lafzın bulunması da hakikatte çelişkiye sebep değildir. Zira, hidâyet kelimesi, bilfiil irşad etmek için kullanıldığı gibi, bilkuvve irşada sahip kimseler için de kullanılır.

Birinci âyette; Kur'ân-ı Kerim'in bilfiil hidâyet ediciliğinden bahsedilirken, ikinci âyette; bilkuvve hidâyet ediciliğinden bahsedilmiştir. Hiç şüphe yok ki, Kur'ân, mü'min olsun kâfir olsun herkesi irşad etme kuvvetine sahiptir. Ve yine hiç şüphe yoktur ki, Kur'ân'ın irşad etme kuvveti, sadece mü'minler için fiili tesirini göstermiştir. Böylece biz, burada da cem' ve tevfiik metodunu kullanmış olduk.³⁹

3. Örnek:

Allah Teâlâ Bakara sûresinin 106. Âyet-i kerîmesinde *مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* "Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye Kadirdir.", Nahl sûresinin 101. âyet-i kerîmesinde *وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ...* "Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman..", Yûnus sûresinin 15. âyet-i kerîmesinde *وَإِذَا تُثَلَّىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا انْتِ بَقْرَانٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ...*

"Onlara (Müşriklere) âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bizimle (hesap vermek için) karşılaşmayı ummayanlar: Ya bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir! dediler. De ki: O'nu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam..." ve Kehf sûresinin 27. âyet-i kerîmesinde *وَإِذْ نُنزِّلُ الْكِتَابَ مِنْ رَبِّكَ لِتُلْقِيَ لِقَائِهِمْ آيَاتِهِمْ...* "Rabbinin Kitab'ından sana ne vahyolunduysa onu oku. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur..." buyurmaktadır.

Bu âyetlerin, zâhirlerine baktığımızda, aralarında çelişki olduğu zannedilebilir. Çünkü Bakara sûresi ve Nahl sûresinin ilgili âyetlerinden, nesh ve tebdilin olduğu

39 Bkz. İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesîr*, I, 24; Kurtubî, a.g.e, VI, 91; İbn Kesîr, a.g.e, I, 63; Alûsî, a.g.e, IV, 260; Şankitî, *Adwau'l-Beyan*, X, 7-8.

anlaşılırken, Yûnus sûresi ve Kehf sûresinin ilgili âyetlerinden ise, tebdilin caiz olmadığı anlaşılmaktadır.

Burada hüküm ve konu açısından farklılık vardır. Bu da, hakikatte çelişki için sebep değildir. Çünkü, ilk iki âyette konu; Allah'ın kelâmında nesih konu edilerek, onun caiz olduğu bildirilirken son iki âyette; Hz. Peygamber (s.a.v)'in Allah Teâlâ'nın kelâmını değiştirme yetkisi olmadığı konu edilmiş ve bunun mümkün olmadığı bildirmiştir. Kısaca konuların farklılığı ile hükümlerin farklılığı, burada her hangi bir çelişkinin olmadığını göstermektedir.

Böylece burada, yukarıdaki misâllerde olduğu gibi cem' ve tevfiik metodunu kullanmış olduk.⁴⁰

4. Örnek:

Allah Teâlâ, Mâide sûresinin 48. âyet-i kerîmesinde *لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً* (...)
(...Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik..."), En'am sûresinin 90. âyet-i kerîmesinde *(أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ آتَتْهُ...)*
"İşte onlar (peygamberler) Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların gittiği doğru yola uy." ve Şûrâ sûresinin 13. âyet-i kerîmesinde *شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا*
وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ...

"Dini (tatbik ederek) ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin" diye (Allah) Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de din kıldı..." buyurmaktadır.

Bu âyetlere baktığımızda, birincisinde; her ümmetin tabi olmakla mükellef olduğu, kendine has bir yolu bulunduğu haber verilirken, diğer âyetlerde; geçmiş olan peygamberlerin yoluna tabi olmanın gerekliliği, peygamberlerin getirip tavsiye ettikleri dinin, Adem (a.s)'dan Hz. Peygamber (s.a.v)'e kadar tek bir din olduğu, haber verilmiştir.

Burada konu açısından farklılık bulunmaktadır ki bu da hakikatte çelişkiye sebep değildir. Bilâkis, çelişkinin olmadığına delildir. Zira, birinci âyette konu; ibadet ve muamelât gibi furuâta dahil amelî hükümlerdir. Diğer âyetlerde ise konu; tevhid gibi usûle ait itikadî hükümler hakkındadır.

Bir de bu çelişki vehminin temelinde bilgisizlik yatmaktadır. Çünkü bir kimse, bütün peygamberlerin getirdikleri dinin; İslâm olduğunu, İslâm'da da hükümlerin

40 Bkz. Râzî, a.g.e, IV, 549; Alûsî, a.g.e, XI, 84; Abdülcelil Şelebi, *Reddü müfereyat ala'l-İslam*, s. 67-68.

zaman ve mekâna göre değişmeyen itikadî hükümler ile zaman ve mekâna göre değişebilen amelî hükümler, olmak üzere ikiye ayrıldığını bilse, bu âyetler arasında bir tenakuz olduğu vehmiyle karşı karşıya kalmaz.⁴¹

5. Örnek:

Allahu Teâlâ Kasas sûresinin 56. âyet-i kerîmesinde (أَأَنْتَ لَا تَهْتَدِي مَنْ أَحْبَبْتَ...) "*(Resûlüm!) Doğrusu sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin...*" buyururken Şûrâ sûresinin 52. âyet-i kerîmesinde (وَأَنْتَ لَتَهْتَدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) "...*Muhakkak ki sen, elbette doğru bir yola hidâyet edersin.*" buyurmaktadır.

Bu iki âyetten birincisi; Hz. Peygamber (s.a.v)'in hidâyet edemeyeceğini haber verirken, ikincisi; hidâyet ettiğini, veya edebileceğini haber vermektedir.

Bu iki âyet arasındaki çelişkili görünüm, Arap dilinin inceliklerine vâkıf olmaktan kaynaklanabilir. Çünkü Arap dilinde, (هَدَى) fiili, harficerle taaddî/geçişli yapılırsa, "*İrşad ve beyan etti.*" manasına gelir. Eğer harficersiz geçişli olursa, "*Hidâyeti yaratma*" manasına gelir. Birinci manada hidâyet, herkesin şanına uygun olmak kaydıyla, Allah Teâlâ başta olmak üzere herkes için geçerlidir. İkinci manada hidâyet ise, sadece Allah Teâlâ'ya mahsustur.

Kısaca birinci âyette, Hz. Peygamber (s.a.v)'in gücünün yetmediği hidâyet, yaratma manasında olan hidâyettir. İkinci âyetteki hidâyet ise, gücü yettiği ve fiilen yaptığı, irşad ve beyan manasında olan hidâyettir.⁴²

6. Örnek:

Allah Teâlâ, Nisâ sûresinin 23. âyet-i kerîmesinde evlenilmesi haram olan kadınları sayarken (وَأَنْ تَحْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ...) "*Ve iki kız kardeşi (bir nikah altında) bir araya getirmeniz de haramdır. Ancak (cahiliye devrinde) geçen geçmiştir (affedilmiştir).*" buyururken Mü'minûn sûresinin 5 ile 6.âyet-i kerîmesinde ise: (وَالَّذِينَ هُمْ لِأَرْوَاحِهِمْ حَافِظُونَ. إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ) "*Ve onlar ki, ırzlarını (iffetlerini) korurlar; ancak eşlerine ve ellerinin sahip olduğu (cariyelerine) karşı münâsebetleri müstesnadır. (Bunlarla ilişkilerinden dolayı) kınanmış değillerdir.*" buyurmaktadır.

Bu iki âyetten birincisi; hür olsun, cariye olsun iki kız kardeşi, bir nikah altında bulundurmanın haramlığına delâlet etmektedir. İkinci âyetin zâhiri ise; hür olmayan

41 Bkz. İbnü'l Arabî, *Ahkamu'l-Kur'ân*, IV, 1666; İbnü'l Cevzi, a.g.e, I, 24; Râzî, a.g.e, XII, 4; XX, 138; Kurtubî, a.g.e, VI, 211, XVI, 10. İbn Kesîr, a.g.e, II, 106; Alûsî, a.g.e, VI, 193; XXV, 20.

42 Bkz. Râzî, a.g.e, XXV, 3; İbn Kesîr, a.g.e, II, 628; Alûsî, a.g.e, XX, 96; *Şankitî, Def'u İhâmi'l-İtirab*, s. 8.

iki kız kardeşi, tek nikah altında toplamanın, mübah ve caiz olduğuna delâlet etmektedir.

Bu iki âyet arasında, çelişki görünümü veren sebep, aynı konuda olan her iki âyetin genel manalı lâfızlarla, gelmesidir. Böyle bir durumda her biri, diğerini tahsis etme imkanına sahip olduğundan bu âyetler arasında çelişkinin olduğu zannedilebilir.

Âlimlerimiz, birinci âyetin ikinci âyeti tahsis ettiğini tercih ederken, bir çok delil zikretmişlerdir. Bunların en önemlileri şunlardır:

a. Nisâ sûresindeki âyetin umumiliği, tahsis edilmediğinden dolayı devam etmektedir. Dolayısıyla Mü'minûn sûresindeki âyeti, tahsis etmeye daha elverişlidir.

b. Nisâ sûresindeki âyet, evlenilmesi haram olan kadınları açıklayan âyetler içerisinden geldiği için, iffetini koruyan takva sahiplerini övmek için gelen Mü'minûn sûresindeki âyeti tahsis etmeye daha lâyıktır. Çünkü takva sahiplerini övmek için, gelen âyetlerin umum ifade ettiğinde ihtilâf vardır.

c. Nisâ sûresindeki âyet, haram kılıcı olduğundan, mübah kılıcı Mü'minûn sûresindeki âyeti, tahsis etmeye daha uygundur.

d. Nisâ sûresindeki âyet, Medine döneminde, Mü'minûn sûresindeki âyet ise, Mekke döneminde inmiştir. Bu gibi durumlarda Medenî olan Mekki olana takdim olunur.⁴³

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmamızda bu ilimle ilgili seri fakat tanıtıcı ve yeterli bilgiler vermeye çalıştık. Sonuç olarak varabildiğimiz neticelerin bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

a. Kur'ân'da hakikatte çelişki yoktur. Var olduğu vehmedilen çelişkiler ise zâhirîdir. Tefekkür ve düşünce ile asılsız olduğu anlaşılır ve çelişki giderilir.

b. Kur'ân âyetlerini, imkân nispetinde konu bütünlüğü içerisinde ele almak gerekir. Aynı konuda gelen âyetleri, usûl ve tertibe riâyet ederek, bir araya toplamadan Kur'ân'ın o konudaki bakışını veya o konu hakkındaki hükmünü anlamak mümkün değildir. Yoksa, bu insanı yanlış neticelere götürür.

c. Allah'ın Kitabı'nı ve dinini bilmemeyi cehaletten sayarsak, Kur'ân'da çelişki vehmetmenin asıl sebebinin bilgisizlik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira bilgisizlik, çelişki vehminin önde gelen sebeplerinden biri olduğundan bütün örnekler için geçerlidir. Ancak Allah Teâlâ ve Resûlünü (s.a.v) tanıyıp takdir edenler idrak dereceleri ne olursa olsun Kur'ân'da her hangi bir çelişkinin olmadığına kesin olarak inanırlar.

43 Alûsî, a.g.e, IV, 260; Şankitî, *Adwau'l Beyan*, X, 73.

d. Kur'ân'da zahiri olan bu ihtilâf görüntüleri, bazılarını, sanki Kur'ân'da çelişkeler bulunduğunu vehmetmeye itmiştir. Kur'ân tefsiriyle uğraşmak isteyenlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki bu âyetlerin esrârından haberdar olması, hatta inceliklerini bilmesi gerekmektedir. Buna binaen eskiden âlimlerin bu ilme önem verdikleri gibi günümüzde de konunun üzerinde ciddi olarak durulması gerekliliğinin devam ettiği kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm.

Abdülcelil Şelebi, *Reddû müftereyât ala'l İslâm*, Darü'l Kalem, Kuveyt, t.s .

Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, İhyâ'ü't Tûras, Beyrut t.s.

Ali Özek ve arkadaşları, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Medine baskısı, ts.

Alûsî, Şihâbuddin Mahmud, *Rûhu'l-Maânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's Seb'i'l-Mesânî*, Daru'l Fikr, Beyrût, 1978.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, D.İ.B.Y, Ankara, 1995

Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İst., 1974.

Kadı Abdülcebbar, *Tenzihü'l-Kur'ân ani'l-Metain*, (thk. Adnan Zerzûr), Daru'n Nahda, Beyrût t.s.

el-Kafatî, Ali b. Yûsuf, *İnbahu'r-Ruvat Alâ Enbâhi'n Nûhat*, (thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), Daru'l Kütübi'l Mısriyye, ts.

el-Malatî, Ebu'l Hüseyin, Muhammed, *et-Tenbih ver-Red ala Ehli'l ehvai ve'l Bid'a*, (thk. Zahid Kevserî), Mektebetu'l Müsenna, Bağdat, 1968.

Menna' Kattan, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu'l Meârif, Riyad, 1992.

Şimalî Yasir, *Mûhimu'l-İhtilaf ve't-Tenakuz fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke Ümmü'l Kura Üniversitesi, 1988.

İbn Manzur, Ebu'l Fadl, *Lisanu'l Arab*, Daru Sadır, Beyrût, t.s.

İbnü'l Cevzî, Ebu'l Ferec, *Zadü'l-Mesîr Fî İlmi't-Tefsir*, el-mektubu'l İslâmî, Beyrût, 1984.

İbnu'l Cezerî, *en-Neşr fi'l Kiraât el-Aşr*, Daru'l Fikr, t.s.

İbn Kesîr, *Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*, (thk. Muhammed Aşur ve arkadaşları), Matbaatü's Şa'b, Kahire, t.s.

el-Kaysî, Mekki b. Ebi Talip, *el-Keşfu an Vücûhi'l-Kiraât es-Seb'*, (thk. Muhyittin Ramazan), Mecmau'l Lûga, Dimaşk, t.s.

Kurtubi, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' Li Ahkami'l-Kur'ân*, Daru İhyai't-Tûras, Beyrût, t.s.

Süyûtî, Celâluddîn, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), Daru't Tûrâs, Kahire, 1985).

Şankutî, Muhammed Emin, *Adwau'l-Beyan*, er-Riasetu'l Amme, Riyad, 1983.

Şankutî, Muhammed Emin, *Def'u İhâmi'l-İttirâb an Ayati'l-Kıtap*, Mektebetü İbni Teymiye, Kahire, t.s.

Zerkeşî, Bedreddin, Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru İhyai'l Kütüb el-Arabiyye, Kahire, 1957.